

hívja fel a figyelmet Kelet-Afrika történetének egy nyugaton méltatlanul elhanyagolt szeletére.

Jane Plastow az Eritrea területén élő bilen népcsoport anyanyelven sugárzott rádióadásait, ezen belül is a rádiójátékokat vizsgálja, kettőt közülük részletesen is bemutat. Mivel az afro-ázsiai nyelvcsalád kusita ágába tartozó bilen nyelvet beszélő, az eritreai népesség 2%-át kitevő közösség tagjai szétszórva élnek az országban, ezért nagyon sokat jelentett nekik az egyik adón a napi fél-, illetve a másikon a heti egyórnyi anyanyelvű műsor. Az eritreai diktatúra folytán ezek azóta megszűntek, komolyabb társadalmi és politikai kérdések már korábban sem kerülhettek szóba. A másik tanulmány Geoffrey V. Davis írása. Davis azzal a szándékkal utazott 2012 májusában a zimbabwei *Harare International Festival of the Arts* (HIVA), hogy megvizsgálja a Commonwealthtől eltávolodott ország esetleges újbóli közeledésének feltételeit, felmérje a kulturális szektor szükségleteit, valamint kapcsolatba lépjen a zimbabwei kulturális szektor szereplőivel.

A harmadik rész, a *South Africa* mindössze két tanulmányt tartalmaz. Az első írás (*From Mqhayi to Sale: Four Poems on the Sinking of the Troopship Mendi*) szerzője, Chris Dunton a dél-angliai partoknál 1917-ben elsüllyedt dél-afrikai csapatszállító hajó, a Mendi tragédiáját feldolgozó négy költeményt hasonlít össze. A tragédiát baleset okozta, 616 fekete afrikai katona és körülbelül egy tucat fehér tiszt veszett oda. A második tanulmányban Raoul J. Granqvist a svéd Sparmannnak, Linné tanítványának 1770-es években tett dél-afrikai utazását tárgyalja. Granqvist megvédi Sparmann azoktól a vádaktól, hogy rasszista lett volna, és rámutat arra, hogy a svéd természettudós a búroknak a bennszülött hottentókat felé irányuló kegyetlen viselkedését mélyen elítélte.

A negyedik rész (*Elsewhere*) hét tanulmánya egyrészt a pán-afrikanizmuson (Kofi Anyidoho: *Orality and Performance. A Source of Pan-African Social Self*), másrészt az Európában élő afrikai diaszpórán keresztül, harmadrészt pedig a karibi-térség felől közelíti meg Afrikát. C. L. Innes és Gordon Collier az afrikaiak és Írország kapcsolatát, Lindfors Aldridge svéd vendégszerepléseit elemzi, Anne Adams pedig a kameruni-német származású színész, újságíró és aktivista Theodor Wonja Michaellel készített interjút. Christine

Matzke egy részben nigériai származású brit szerző, Gabriel Gbadamosi *African Moon* című színdarabja előadásának kritikáját adja a szerzővel készített interjúja segítségével. Eckhard Breiting *Von Jenseits des Meeres: Romantic and Revolutionary Visions of Caribbean History* című írásában három csoportra, felfedezőikére, tudósokéra és történetmondókéra osztja a karibi térséget és Dél-Amerikát beutazó európaiakat. Breiting a hármas felosztással azt is reprezentálja, hogy időben hogyan változott az európaiak hozzáállása a térséghez a hódítástól az emberek közötti egyenlőség koncepciójáig.

A tudományos írásokat záró tanulmány, Leif Lorentzon írása (*“But it will have to be a new English”: A Comparative Discussion of the ‘Nativization’ of English Among Afro- and Indo-English Authors*) a kötet legfigyelemreméltóbb darabjai között említhető. Lorentzon a lokális színezetű indiai és afrikai angol nyelvhasználatot hasonlítja össze. Megállapítja, hogy több tényező, például az indiai írásbeli tradíciók vagy a gyarmatosító folyamatok eredménye az, hogy az afrikai angol jóval több sajátos helyi nyelvi jegyet tartalmaz, mint az indiaiak által használt angol nyelv.

Az *African Literatures and Beyond* teljesíti a címeben ígérteteket, Afrikát és az irodalmat középpontba helyezve, de több határterületet is érintve mutat rá Afrika és az afrikai diaszpóra kultúrájának sokrétűségére, valamint az afrikai-európai kapcsolatok jellegzetességeire. A számos színvonalas írás közül kiemelkedik Msiska és Lorentzon tanulmánya, amelyek a kortárs afrikai irodalom alapvető elméleti, illetve nyelvi kérdésköreit tárgyalva jelentős szakirodalmi háttérrel biztosítanak a téma kutatóinak.

TÁBOR SÁRA

Jan VANSINA. A szájhagyomány: Tanulmány egy történelmi módszerről. Fordította BIERNACZYK János. Érd: Mundus Novus, 2019. 382.

Az eredetileg franciául írt és 1961-ben megjelentett mű (*De la tradition orale: Essai de méthode historique* [Tervuren: Musée Royal de l’Afrique Centrale, 1961]), amely nem sokkal később angol nyelven is napvilágot látott (*Oral Tradition: A Study in Historical Methodology*, trans. H. M. WRIGHT

[London: Routledge and Kegan Paul, 1965]), Biernaczky Szilárd és családjának kitartó munkája eredményeképpen jelenhetett meg 2019-ben magyarul. Az eredeti szöveget Biernaczky János fordította franciából 1986–1987-ben, de a magyar nyelven megjelent kötet különlegessége, hogy kiegészül az 1976-os olasz kiadás nyolcadik részével, amelyben Vansina bemutatja az első megjelenés óta eltelt tizenöt év fejleményeit, ezzel gazdagítva az első könyvében megfogalmazott témaköröket.

Fontos ez a kiegészítés a magyar olvasó számára, hiszen ha már oly kevés magyar nyelvű fordított szöveg érhető el számunkra a témában, akkor legalább lássuk e szakterület fejlődését. *A Szájhagyomány: Tanulmány egy történelmi módszerről* ugyanis Vansina első nagyhatású műve, amelyet megjelenése után úttörő jelentősége miatt egyszerre fogadtak nagy lelkesedéssel és kritikával. Ez készítette a szerzőt arra, hogy az olasz kiadást kibővítsen egy részzel, amelyben reflektálhat az elmúlt évek meglátásaira. Ehhez hasonlóan a tudományos párbeszédben kibontakozó ismeretek gyarapodása vezeti őt arra, hogy újabb és újabb tanulmányokban, illetve második, e témában megjelentetett könyvében (*Oral Tradition as History*, 1985) gyakorlati tanácsokkal, módszertani és elméleti meglátásokkal egészítse ki korábban közreadott gondolatait. Mindez arra világít rá, hogy a téma, amelynek első feldolgozását először 1961-ben adja közre, korszakalkotó, új irányt mutat a kutatóknak, és mint minden gyerekcipőben járó tudományos irány, ez is hosszas építkezés után válik majd igazán elfogadottá.

Vansina első könyvében azt járja körül tudományos alapossággal, hogy mennyire tekinthetjük az írás nélküli társadalmakban gyűjtött szájhagyományt hiteles történelmi forrásnak. Meghatározza a szóban őrzött hagyományok különböző típusait, javaslatokat tesz azok helyes értelmezésére, feldolgozására és gyűjtésének módszertanára, végeredményben egyfajta útmutatót kínál ahhoz, hogy a szájhagyományokat történelmi forrásként használhassuk. Az áthagyományozás módja alapján bizonyos források kevésbé, míg mások inkább alkalmasak a történelmi rekonstrukcióra. Ez utóbbiak azok, melyek több generáción át öröklődnek a társadalomban.

Elméleti megállapításait az teszi hitelessé, hogy tanulmányait történészként és antropológusként végezte, minekután tudományos érdeklődése mentén hosszas terepmunkát végzett a Kongói Demokratikus Köztársaságban, Burundi-ban és Ruandában is az adott csoportok nyelvén. A kongói kubáknál és a Ruandában gyűjtött anyagai alapján amellett érvelt, hogy az afrikai írás nélküli kultúráknak is van történelme, még ha ezek megismerésére csak a szájhagyományok alapján tehetünk kísérletet. Komoly harcokat vívott e nézet elfogadtatásáért, elsősorban tudományos körökben.

Történészként bízott abban, hogy a múlt megismerhető, antropológusként pedig abban, hogy a kultúra hordozói feltárhatják a kutató előtt a történelmet. Ugyanis ők a szóban őrzött történelem örökösei, ők azok, akikre társadalmi státuszuknál fogva rábízták a történelem őrzését és továbbadását. Vallotta, hogy a hagyomány elválaszthatatlan az őrzőnek kultúrájától, és a nyelv ismerete nélkül nem érthető meg teljes egészében. Antropológiai szemlélete segítette őt abban, hogy a tanúságtételek célját az egész társadalom és azon belül az orális hagyományok ismeretében és viszonyában értelmezze.

Vansina kutatási módszere tehát a szociál-antropológiát követi, azaz az etnográfiai jelenben végezte gyűjtését a kultúra hordozói körében. A múltra vonatkozó kijelentéseket az adott csoport tagjai saját nyelvükön közölték a kutatóval. Kísérlete, hogy a múltat ismerjük meg általa, helyénvaló, bár kérdéseket vet fel, különösen az olyan társadalmakra nézve, melyekben jelentős strukturális, politikai és intézményi változások történtek. Az, hogy Afrikának van történelme, és az érdemes arra, hogy kutassák és lejegyezzék, véleménye szerint nem jelenti azt, hogy a történelem tévedhetetlenül és változatlan formában élne a szájhagyományokban. Mivel a múltat egyének és csoportok őrzik, annak megváltoztatása tudatosan vagy akaratlan is megtörténhet. A múlt őrzése jelentős mértékben ki van téve a politikai hatalmak manipulációjának és a memóriavesztésnek. Bármilyen torzítás felismeréséhez szükség van a kultúra alapos ismeretére úgy az írásos, mint az írás nélküli társadalmakban.

A szerző megközelítésének nagysága abban rejlik, hogy különböző tudományterületekről merített, így felhasználta a szociálantropológia, a

történelem, a nyelvészet és a régészet eredményeit is, tudományos hozzájárulása ezeknek a fényében született meg. Nem elhanyagolható eredménye ennek, hogy az antropológia és a történelem területein tevékenykedő kutatókat legalább egy téma erejéig egy platformra hozta.

Végeredményben meggyőzően érvel amellett, hogy a szóbeli hagyományok igenis fontos információkat hordoznak a jelen viszonyában a múlt megéléséről. És miközben a szájhagyományok történelmi forrásként való alkalmazhatóságát hangsúlyozza, az írásban rögzített tanúságtelekhez hasonlóan tünteti fel azokat, ugyanis rámutat ez utóbbiak megbízhatatlanságára is. Ezzel a szájhagyományokat az írásban lejegyzett múltéhoz hasonlóan a történelmi források fontos részének ismerteti el, hiszen a kutatónak mindkét típus megbízhatóságát fel kell mérnie, mielőtt azokat értelmezné és történelem válna belőlük. „Nincs abszolút történelmi igazság” – állítja (251), és ezzel ki is hívja a szájhagyományok elismert helyét a források közt.

Nem elhanyagolható, hogy Vansina egy mindaddig elhanyagolt témát vezetett be a tudományos diskurzusba éppen azzal a céllal, hogy a téma feldolgozása és a szájhagyományok gyakorlati felhasználása gazdagodhasson. Ezt bizonyítja az is, hogy ő maga is számos tanulmányában reflektált a kritikai meglátásokra. Az ismertetett kiadás utolsó fejezete éppen erről tesz tanúbizonyságot. Ebben a módszertani és a tipológiát érintő kiegészítések mellett hangsúlyos szerepet kap az az időközben egyre gyakoribbá váló jelenség, hogy a helyi lakosok a korábban írásba foglalt hagyományt használják emlékezet-erősítő eszközként. Ahogyan a források felhasználása kapcsán, itt is a szájhagyomány óvatos és kritikai alkalmazására hívja fel a figyelmet.

A mű érdemei közt kell megemlítenünk, hogy bár Vansina kutatási területe Afrika, és az itt gyűjtött anyagokat használja fel elméletének alátámasztására, a könyv népszerűsége miatt serkentette a szerző által javasolt módszerek alkalmazását nem afrikai terepen, illetve nem európai kutatók által is.

Továbbá azt sem feledhetjük, hogy a könyv abból az időszakból származik, amikor az európai hatalmak és afrikai államok formális viszonya jelentősen átalakult. A művet tekinthetjük a társadalomtudományokban is érvényesülő deko-

lonizációs törekvések egyik segédkönyvének, ami útmutatást nyújt ahhoz, hogy hogyan gyűjt-sünk és értelmezzünk helyi történelmi forrásokat a megannyi afrikai kulturális közeg viszonyrendszerében, és ezáltal miként ismerhetjük meg az ott élő népek történelemszemléletét. Ennek pozitív hozadéka továbbá, hogy Vansina módszertana támogatta az afrikai kutatókat abban, hogy megalkossák saját történelmüket, és ezzel kivívják társadalomtudományos elismertségüket a dekolonizációs folyamatok közepette, miáltal erősödhetett a nyugati és helyi kutatók együttműködése a témában.

TESFAY SÁBA

Philologia Africana Hungarica 1, 1–4. sz. (2020). 623.

Az afrikai kultúrák egyik legjelesebb kutatójának, Leo Frobeniusnak „magyar hangja”, tolmácsa és népszerűsítője, Biernaczky János nyomdokain haladva a hasonlóképpen elszánt afrikanista-folklórkutató Biernaczky Szilárd most új folyóirat indítását tűzte ki céljává. A *Philologia Africana Hungarica* afrikai szóművészeti, irodalmi és kulturális folyóirat első évfolyama épp most jelenik meg, rögtön egybekötve (könyvformátumban kivitelezve) a 2020. év első négy számaként. Köznapien mondva: a kötetfolyóirat történelmi, folklorisztikai, irodalmi, társadalomtudományi, antropológiai tónusát tekintve nem az újságtartóban vagy a könyvespolc alján akad időleges helye, hanem a szakkönyvek között, méltó, szép borítóval illusztrált kiadványként, amivel rögtön megőrizni, értékelni, tartósítani és továbbadni lehet képes az afrikai kultúrák írott és másféle kincseit. Kincseit is – mert hiszen a szó- és írásművészeti kincsek mellett jelen van az életvilág számos egyéb területe, a nyelvi, az életviteli, a gyarmatosítási, politikai, az „emberivé válás” rögzös útjain (Biernaczky Szilárd) kialakult viszonyok aprólékos tájrajza is, mint egy nagy nép hősenekében és modern regényeiben, ahogyan azt egykori és mostani tolmácsolói, kutatói és költői, felfedezői és „széthulló világai” (ahogy Chinua Achebe regényének címe is) bemutatják.

Biernaczky Szilárd az első évfolyam elé illesztett előszava is jelzi: az emlékezésnek meg-